

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA ILTIMOS NUTQIY AKTINING FONETIK, TRANSLITERATSION VA SEMANTIK MOSLASHUVI

Andijon davlat chet tillari instituti

Madazimov Nasrullo

E-mail: nasrullo.edu@gmail.com;

+998331117505

ANNOTATSIYA:

Mazkur tezisda ingliz va o‘zbek tillarida iltimos nutqiy aktini ifodalovchi birliklarning fonetik, transliteratsion va semantik moslashuvi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Iltimos nutqiy akti direktiv nutqiy aktlarning muhim turi bo‘lib, unda so‘zlovchi tinglovchidan muayyan harakatni bajarishni so‘raydi. Biroq ushbu aktning turli tillarda ifodalanishi faqat grammatik vositalar bilan cheklanmay, balki tilning fonetik xususiyatlari, o‘zlashgan birliklarning shakliiy moslashuvi hamda ularning semantik talqiniga ham bog‘liq. Ingliz tilidagi *please, could you, would you mind* kabi birliklarning o‘zbek tilidagi *iltimos, marhamat qilib, yordam bersangiz* kabi vositalar bilan qiyoslanishi ularning to‘liq formal ekvivalent emasligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari tarjima va chet tilini o‘qitish jarayonida pragmatik moslikni hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: iltimos nutqiy akti, pragmatika, fonetik moslashuv, transliteratsiya, semantik moslashuv, muloyimlik, qiyosiy tilshunoslik.

KIRISH:

Zamonaviy tilshunoslikda til birliklarining faqat grammatik tuzilishi emas, balki ularning real kommunikativ vazifasi ham muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Pragmatik yondashuv til birliklarini so‘zlovchining kommunikativ maqsadi, tinglovchining mavqei va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq holda o‘rganishni nazarda tutadi. Iltimos nutqiy akti shu jihatdan alohida ahamiyatga

ega, chunki u tinglovchini muayyan harakatga undasa-da, buyruqdan farqli ravishda uning ixtiyorini ham hisobga oladi. Ingliz va o'zbek tillarida iltimosning umumiy kommunikativ maqsadi bir xil bo'lsa-da, uning shakliiy va mazmuniy ifodasi turlicha. Ingliz tilida could, would, might kabi modal birliklar hamda bilvosita konstruktsiyalar keng qo'llansa, o'zbek tilida hurmat shakllari, iltifot birliklari va fe'l shakllari faol ishlatiladi.

Fonetik va transliteratsion moslashuvi:

Ingliz va o'zbek tillari fonetik tizimining farqliligi inglizcha pragmatik birliklarning o'zbek nutqida qo'llanishida muayyan moslashuvlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, ingliz tilidagi please kabi qisqa pragmatik birlikning o'zbek tilida iltimos orqali ifodalanishi oddiy lug'aviy almashtirish emas, balki kommunikativ vazifaning boshqa fonetik va morfologik shaklda qayta tashkil etilishidir.

Transliteratsiya jarayonida esa chet tilidan olingan birlikning tovush yoki yozuv shakli boshqa tilning fonetik va grafik tizimiga moslashtiriladi. Biroq iltimos nutqiy aktiga oid birliklarda transliteratsiyadan ko'ra funksional ekvivalentlik muhimroq hisoblanadi. Chunki bir tilning shaklini ikkinchi tilga mexanik tarzda ko'chirish kommunikativ ma'noni to'liq ifodalamasligi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi Could you help me? shakli o'zbek tiliga so'zma-so'z ko'chirilganda tabiiy kommunikativ natija bermasligi mumkin. O'zbek tilida uning pragmatik mazmuni Yordam bera olasizmi? yoki kontekstga qarab Yordam bersangiz shaklida ifodalanadi.

Semantik moslashuv va terminlarning o'zbekcha sharhlanishi:

Semantik moslashuv jarayonida tarjimon yoki til o'rganuvchi nafaqat so'zning lug'aviy ma'nosini, balki uning pragmatik kuchini ham hisobga olishi kerak. Masalan, Would you mind opening the window? konstruktsiyasi grammatik jihatdan "Derazani ochishga qarshi bo'larmidingiz?" mazmunini bildirsa-da, kommunikativ jihatdan uning asosiy vazifasi derazani ochishni muloyim tarzda so'rashdan iborat.

Shuningdek, please, request, politeness strategy, speech act kabi terminlarning o'zbekcha sharhlanishida funksional ma'no muhimdir. Speech act — “nutqiy akt”, request — “iltimos” yoki “iltimos akti”, politeness strategy — “muloyimlik strategiyasi” tarzida berilishi mumkin. Bunda terminning o'zbek tilidagi ilmiy qo'llanishi va mazmuni hisobga olinishi zarur. O'zbek tilidagi iltimos, marhamat, berib yuborsangiz, ko'rib chiqsangiz, imkon bo'lsa kabi birliklar esa ingliz tilidagi bitta birlik bilan har doim ham to'liq ekvivalent bo'lavermaydi. Ularning ma'nosi vaziyat, tinglovchining mavqei va so'zlovchi bilan munosabatga qarab o'zgarishi mumkin.

Kommunikativ funksiyasi:

Iltimos nutqiy aktining asosiy kommunikativ funksiyasi tinglovchini muayyan harakatni bajarishga undashdir. Shu bilan birga, u ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, hurmatni ifodalash va muloqotdagi keskinlikni kamaytirish vazifalarini ham bajaradi.

Ingliz tilida bilvosita shakllar tinglovchining shaxsiy hududi va erkinligini saqlashga xizmat qiladi. O'zbek tilida esa iltimosning kommunikativ kuchi ko'pincha hurmat shakllari, yosh, mavqe, qarindoshlik va ijtimoiy yaqinlik kabi omillar bilan bog'lanadi.

Shuning uchun tarjima jarayonida bir tildagi iltimos shaklini ikkinchi tilga aynan ko'chirishdan ko'ra, uning kommunikativ funksiyasini saqlab qolish muhimdir.

XULOSA:

Ingliz va o'zbek tillaridagi iltimos nutqiy aktlarini qiyosiy o'rganish ularning shakliy jihatdan farqlanishini, biroq umumiy kommunikativ maqsadga ega ekanligini ko'rsatadi. Ingliz tilida modal fe'llar va bilvosita konstruksiyalar, o'zbek tilida esa hurmat shakllari, iltifot birliklari va fe'l shakllari muhim vosita hisoblanadi.

Fonetik va transliteratsion moslashuvda shakliy muvofiqlikdan ko'ra funksional moslik, semantik moslashuvda esa lug'aviy ma'nodan tashqari

pragmatik mazmunni hisobga olish zarur. Mazkur yondashuv tarjima, chet tilini o‘qitish va madaniyatlararo kommunikatsiyada samarali natija berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press.
2. Searle, J. R. (1976). A Classification of Illocutionary Acts. Language in Society.
3. Brown, P., Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Yule, G. (1996). Pragmatics. Oxford: Oxford University Press.
5. Ivanov, I. I. Ingliz va o‘zbek tillarida iltimos nutqiy aktining lingvopragmatik xususiyatlari va muloyimlik strategiyalari.

